

In the past, during religious persecution, we were required by law to give up our lives even for the least essential practice. In the present, however, when we are faced with an arch foe, whose unparalleled ruthlessness and total annihilation purposes know no bounds, halacha demands that we fight and resist to the very end with unequalled determination and valor for the sake of the sanctification of the divine name." Rav Menachem Zemba January 14, 1943

ופעם כשבא הרוצח הגרמני פילגראם ימ"ש לבקר ולראות המרחץ בשבת, ומשראה אותו סגור הוא שאל, למה המרחץ סגור היום ואיפה הוא המפקח על המרחץ.

וכששמעו זאת כלואי הגיטו חזקו עלי דבריהם לפתוח את המרחץ בגלל הסכנה הנשקפת לי אם אחזיק אותו סגור, אולם אני לא נעניתי להם, וכשבאתי אחר כך לבית גאפאנאוויץ ללמוד את שעורי הקבועים עם תלמידי, הם שאלו אותי, איך זה מותר לי לסכן את עצמו, הלא רק על ג' עבירות שינו הדין של יחרג ואל יעבור, והיאך זה מותר לי לסכן את עצמי על שמירת מצוה אחרת כמו שמירת שבת?

אם מותר להכניס עצמו לסכנה בגלל תורה ותפלה בצבור.

שאלה: ביום י"ג אלול תש"ב הוציא הצר הצורך הנאצי ימ"ש את הצו שאסור ליהודים כלואי הגיטו לברך את ה' במקהלות ולהתאסף בבתי כנסיות ובתי מדרשות לתורה ולתפלה ולזעוק לה' בצר להם ולהפיל לפניו תחינה שיעזור להם ויושיע להלץ נפשם מן המיצר ולפדותם מרדת שחת.

ואז בזמן ההוא בא אלי ר' נפתלי וויינפרויב הי"ד גבאי בית הכנסת של גפינוביץ הי"ד ושאל אותי כדינה של תורה, אם מחוייב הוא להסתכן במכנת גוף ונפש לילך להתפלל בצבור בקלוין שהיה רגיל בו להשכים ולהעריב? האם מחוייב הוא למסור את נפשו על תורה ותפלה או לא?

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עד עמוד א

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... דתניא, רבי אליעזר אומר: +דברים ו' + ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, - אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לכך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לכך נאמר בכל מאדך. גילוי עריות ושפיכות דמים - כדרכי. דתניא, רבי אומר +דברים כ"ב+ כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה, וכי מה למדנו מרוצח? מעתה, הרי זה בא ללמד ונמצא למד: מקיש רוצח לנערה המאורסה, מה נערה המאורסה - ניתן להצילו בנפשו, אף רוצח - ניתן להצילו בנפשו. ומקיש נערה המאורסה לרוצח, מה רוצח - יהרג ואל יעבור, אף נערה המאורסה - תהרג ואל תעבור, רוצח גופיה מנא לך? - סברא הוא. דההוא דאתא לקמיה דרבה, ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: לקטלוך ולא תיקטול. מי יימר דדמא דיך סומק טפי דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי.

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד - אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אפילו שלא בשעת השמד, לא אמרו אלא בצינעא, אבל בפרהסיא - אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. - מאי מצוה קלה? - אמר רבא בר יצחק אמר רב: אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא. וכמה פרהסיא? - אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א

כל א בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ב

במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים ב וגילוי עריות ושפיכת דמים, אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, ג יהרג ואל יעבור, במה דברים אמורים בזמן שהעובד כוכבים מתכוין להנאת עצמו, כגון שאנסו לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשילו, או אנס אשה לבועלה וכיוצא בזה, אבל אם נתכוין להעביר על המצות בלבד, אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג, ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל יעבור, ואפילו לא נתכוין להעבירו אלא על מצוה משאר מצות בלבד.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ג

וכל הדברים האלו שלא בשעת הגזרה ד אבל בשעת הגזרה והוא שיעמוד מלך רשע כנבוכדנצר וחבריו ויגזרו גזרה על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצות, יהרג ואל יעבור אפילו על אחת משאר מצות בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין עובדי כוכבים ה.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מט עמוד א

גמרא. אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מאי היא? אביי אמר: שלא יפוח בהן. רבא אמר: שלא יישן בהן. ואמאי קרי ליה בעל כנפים? שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל, שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק. ראהו קסודור אחד - רץ מפניו, ורץ אחריו. וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר לו: מה זה בידך? אמר לו: כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה. לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים.

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף מט עמוד א

ואי קשיא אלישע שהיה גוף נקי למה נטלן מראשו והא בשעת שמד אפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור (סנהדרין ע"ד ב'), ה"מ לעבור על מצות לא תעשה אבל אם גזרו לבטל מצות עשה ודאי תבטל ואל יהרג דשב ואל תעשה שאני, ועוד שהן יכולין לבטל על כרחו שיניחוהו בבית האסורין וממילא תבטל, ואף על פי שהיה מניחן שמא היה סבור שלא יראהו אדם או שהיה מוסר עצמו למיתה שלא לבטל מעליו מלכות שמים, ורשאי הוא בכך ואינו כמתחייב בנפשו אף על פי שאמרו יבטל ואל יהרג, שכל מצוה שהחזיקו בה ישראל בשעת השמד נוטלין עליה שכר הרבה ועדיין מוחזקת בידם, ואמרו בהגדה בבראשית רבה מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב על שנטלתי את הלולב וכו', וכן מצינו בדניאל שמסר עצמו למיתה על התפלה שהיא מצות עשה דרבנן.

ועי' ברי'ן בשבת שם שגם כן כתב, היכי מסר נפשיה ומנח כיון שאינו מחוייב בדבר נמצא מתחייב בנפשו, י"ל שאע"פ שאינו מחוייב ליהרג על קיומה אפילו הכי רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר מצוה שכל מצוה שמסרו ישראל נששם עליה בשעת הגזרה מחזקת בידם ומקבלין עליה שכר הרבה, עיי"ש.

וגם המאירי במגן אבות עמוד פ"א פסק, שכל שבקידוש השם אין שום איסור בעשיית לפנים משורת הדין, אף על פי שאינו מחוייב בכך, האדרבה יש לו שכר מרובה על זה ועליהם נאמר גבורי כח עושי דברו.

כסף משנה הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א

וכתב הר"ן בפ' במה טומנין דלא אמרו יהרג ואל יעבור אלא לעבור על מצות ל"ת אבל לא דגזרו לבטל מצות עשה כיון שאינו עובר בידים ועוד שהם יכולים לבטלה ממנו על כרחו שיניחוהו בבית האסורים ותבטל מאליה עכ"ל. וקשיא לי שהרי רב חנינא בן תרדיון מסר נפשו כדי לעסוק בתורה וכן ר' יהודה בן בבא כדי לסמוך זקנים ובמדרש מה לך יוצא ליסקל על שנטלתי לולב מה לך יוצא ליצלב על שמלתי את בני ואין לומר מדת חסידות שנו כאן אלא משמע שעל פי הדין היו עושים כן וההיא דאלישע בעל כנפים לא מכרעא דכבר קיים באותו היום מצות תפילין וגם לא אמר לקסדור שמקיים גזירתם שלא להניח תפילין אבל השיב למה ששאלו מה זה בידך ואמר כנפי יונה:

תוספות מסכת עבודה זרה דף כז עמוד ב

ואם רצה להחמיר על עצמו אפי' בשאר מצות רשאי כמו ר' אבא בר זימרא דירושלמי שהיה אצל עובד כוכבים א"ל אכול נבלה ואי לא קטלינא לך א"ל אי בעית למיקטלי קטול ומחמיר היה דמסתמא בצנעא הוה.

כסף משנה הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ד

כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. סובר רבינו שכשאמרו בגמרא יעבור ואל יהרג פירוש צריך לעבור כדי שלא יהרג. אבל שלמים וכן רבים סוברים דאם

נהרג ולא עבר צדקה תחשב לו. ונראה שמפרשים יעבור ואל יהרג הרשות בידו לעבור כדי שלא יהרג. וכתב בנימוקי יוסף דאפילו לפי סברת רבינו אם הוא אדם גדול וחסידי ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם ולמדו ליראה את השם ולאהבו בכל לבם:

שולחן ערוך יורה דעה סימן קנז סעיף א

(א) כל העבירות שבתורה, א] חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים, אם אומרים לו לאדם (ב) שיעבור עליהם או יהרג, ב] אם הוא בצנעה יעבור ואל יהרג. ג] ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג, א רשאי, ב אם העובד כוכבים (ג) מכוין להעבירו על דת. הגה: ד] ואם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל ג ולא יעבור (ד) לא תעשה. (ר"ן פרק לולב הגזול ורשב"א וראב"ד וריב"ש סימן שפ"ז). ה] <א> ובמקום שאמרו: כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס באותו עון, מכל מקום בדבר שיש חשש סכנה אין צריך (ה) להוציא ממונו על זה. (מהר"ו סימן קנ"ו /קנ"ז/). (ו) ואם הוא בפרהסיא, ו] דהיינו ד (ז) בפני עשרה מישראל, חייב ליהרג ולא יעבור ז] אם העובד כוכבים מכוין להעבירו על דת (ח) <ב> אפילו על ה ערקתא דמסאנא (ב"י). אבל אם אינו מכוין אלא להנאתו, יעבור ולא יהרג. <ג> ואם הוא שעת הגזירה ו (ט) על ישראל לבדם, (ב"י בשם נ"י), ז אפילו אערקתא דמסאנא (פירוש רצועת המנעל) (ח) יהרג ואל יעבור. הגה: (ט) י] ודוקא אם רוצים להעבירו במצות לא תעשה, אבל אם גזרו גזרה <ד> שלא לקיים מצות עשה, אין צריך לקיימו ושיהרג (ר"ן פרק במה טומנין ונ"י פרק סורר ומורה). מיהו אם השעה צריכה לכך, ורוצה ליהרג ולקיימו, הרשות בידו (מהר"ק שורש פ"ח /קל"ז/ בשם הר"ן). (י) ובעבודת כוכבים, ג"ע, ש"ד =שפיכות דמים= יא] אפילו בצנעה ושלא בשעת הגזרה, יב] ואפילו אין העובד כוכבים מכוין אלא להנאתו, יהרג ועל /ואל/ יעבור.

אולם לתורות לאחרים הלכה למעשה שחייבים הם למסור את הנפש על תורה ותפלה בודאי שאי אפשר,